

Påven Alexander III i Compiègne 1165.

Abbot Vilhelm i Æbelholts kloster på Sjælland, tidigare kanik vid St. Geneviève i Paris († 1202), skrev en gång i sina senare år ett brev som är bevarat i fragment och i abbotens brevsamling har öfverskriften: Ad dominum Petrum — till herr Peter. I detta brev erinrar abboten om att han två gånger blev sänd av ärkebiskopen av Lund till adressaten då denne var i Venedig, en annan gång till honom i Tusculanum. Han tillägger att han är samme Vilhelm som tog emot adressaten och kardinalbiskopen av Porto i ett hus vid Senlis som tillhörde St. Geneviève. Adressaten var då på väg till Compiègne och skulle där träffa ärkebiskop (Wichmann) av Magdeburg.

Det brev det här är fråga om saknar inte ett allmännare intresse och har av mig egnats en särskild undersökning i Scandia 1943 (XV, 32—40).

Följande kunde därvid fastställas. 1. I april månad 1165, en tidpunkt då striden mellan påven Alexander III och kejsar Fredrik Barbarossa var inne i ett kritiskt skede, befann sig kardinalbiskopen Bernard av Porto, den ene av de två som abbot Vilhelm mötte, liksom också Alexander III sjelv i Paris; samtidigt vände, enligt vad man vet ur Alexander III:s omgivning, ärkebiskop Wichmann tillbaka från en vallfärd till Jerusalem. Ärkebiskopen tillhörde Fredrik Barbarossas svurna anhängare, men deklarerade sig då öppet för Alexander. 2. Alexander III har endast vid ett tillfälle daterat Venedig: 1177 11. maj—16. oktober. En legation från ärkebiskop (Absalon) av Lund inträffade då hos honom. 3. Alexander III har daterat Tusculanum 1178 14. augusti—1179 4. februari. Under denna tid utverkades ett pävligt privilegium för det kloster abbot Vilhelm stod i spetsen för, Æbelholts kloster.

På grundval av dessa fakta och med beaktande att de tre legationerna var ställda till brevmottagaren slöt jag att man svårigen kunde betvivla att den man som abbot Vilhelm skrev sitt brev till, dominus Petrus, i själva verket var Alexander III. Jag höll före att mötet i Compiègne som hittills varit okänt för den

historiska forskningen, ingått som ett led i den stora striden mellan påve- och kejsarmakt 1165.

Professor Emanuel Walberg har funnit sig uppkallad av denna min undersökning till ett inlägg i svensk Historisk tidskrift 1944, s. 29—37. Den celebre romanisten komplimenterar mig i detta inlägg till evident riktiga resultat på flera punkter. Men, fortsätter han, i annat verkar undersökningen »mindre övertygande på mig än vad den kan synas vid en första genomläsning». Hans inlägg som i intet avseende rubbar huvudresultatet av min undersökning, förhandlingen i Compiègne 1165, gäller dessa mindre övertygande punkter.

Jag skall tillåta mig några randanteckningar till professor Walbergs invändningar mot att dominus Petrus är Alexander III.

Abbot Vilhelms brev är bevarat i tre avskrifter. Två av dem har överskriften: Ad dominum Petrum, och professor Walberg förklarar i den första invändning han gör att det måste tvingande skäl till för att gå ifrån uppgiften i denna överskrift. Härtill är att svara att min undersökning gick ut på att framlägga skäl därför. Det kommer därtill att den tredje avskriften är utan överskrift.

Professor Walberg saknar vidare vissa uttryck i brevet som är brukliga vid tilltal till kyrkans överhuvud, ett pater sancte eller ett sanctitas uestra. Uttrycken saknas. Men brevet är, som han själv medger, endast ett fragment och att de saknas gör alltså varken till eller från när det gäller brevets adressat.

Professor Walbergs huvudinvändningar är två. Båda tangerar spörsmål av intresse.

Den första: att den tid som stått till Alexander III:s förfogande i april 1165 varit alltför kort för att han personligen kunnat besöka Compiègne. Alexander daterar 7. april Sens; 20. i samma månad Étampes på vägen söderut från Paris. Två vägar äro möjliga från Sens: den ena Sens—Paris—Senlis—Compiègne och åter till Paris, den andra den gamla romarvägen Sens—Senlis—Compiègne och därifrån till Paris; den förra 260 km., den senare 229. Alexander, uttalar professor Walberg, »bröt upp från Sens efter 7. april. Dagarna 12.—20. i samma månad var han i Paris och kan icke då ha besökt Compiègne, i betraktande av att han daterat skrivelser i Paris 12., 14., 17. och 20. april och 19. hade en sammankomst där med Ludvig VII. Alltså måste färden . . . ha försiggått under dagarna 8.—12. (11.) april». För »två åldrande prelater» förmenar han att en dylik avstickare inte kan ha varit så alldeles kort; för »en 50 à 55 årig påve» bör den ha varit »ett kraftprov». Han finner en sådan färd på så kort

tid orimlig. Och alltså också orimligt att brevet till dominus Petrus kan vara till Alexander III.

Den springande punkten i bevisföringen är tydligen dateringarna 7., 12., 14., 17. och 20. april och den reducering av restiden till 8.—12. (11.) april som de anses medföra.

Man torde, då Alexander III mycket väl kan ha brutit upp från Sens redan 7. april och inte behöver ha varit i Paris förrän 12., ha att sätta tiden för resan till Compiègne till 5 à 6 dagar. Räknar man med 5 dagar, blir detta ena vägen 52 km. om dagen, andra vägen 46 km., med 6 dagar resp. 43 och 38 km. Hur förhåller sig dessa färdetider som skall vara så orimliga, till andra motsvarande som är kända från 11- och 1200-talen?

För en mansålder sen företogs en ingående undersökning av rese- och marschhastigheten under 11- och 1200-talen; påvarnas itinerarier kom därvid också i betraktande. Resultatet blev att högststående personer som red eller reste i vagn, med få vilodagar, normalt färdades 40—45 km. pr dag. Siffrorna är rent genomsnittliga — de är vunna utan hänsyn till vägnarnas olika beskaffenhet, arten av den terräng som de ledde genom, de resandes antal. Det ligger däri att hastigheten på goda, jämnt löpande vägar, när man reste ensam eller endast få var i följe, har varit en annan. Konrad III reste sålunda, för att ta exempel, en gång på 2 dagar 108 km. och var båda dagarna upptagen av förhandlingar och ärenden, abbot Wibald av Stablo 260 km. på 5 à 6 dagar, dagligen 52 à 43 km., den helige Bernard en gång på 3 dagar 140 km., de två dagarna vardera 45, den tredje 50 km. Abbot Wibalds färdhastighet är till punkt och pricka densamma som Alexander III:s på den längsta av de vägar som kommer ifråga. Ännu ett exempel. Man har från mitten av 1100-talet en nordisk vägvisare för pilgrimer; routerna är däri angivna från Island till det heliga landet. En route som här torde få anses jämförlig med routerna kring Paris, är routen från Paderborn till Strasbourg. Färdetiderna ställer sig här som följer:

Paderborn—Köln	200 km.	50 km. pr dag
Köln—Maintz	140 »	47 » » »
Maintz—Speier	80 »	80 » » »
Speier—Selz	50 »	50 » » »
Selz—Strasbourg	45 »	45 » » »

Det är möjligt att de 80 km. pr dag beror av en felskrivning. Men räknar man i stället med 60, får man i medeltal 50 km. pr dag.

Professor Walberg synes anse det sannolikt att färden till Compiègne gått den 229 km. långa vägen. Det skulle alltså ha tillryggalagts i genomsnitt 46 à 38 km. pr dag. De 5 à 6 dagarna

som Alexander haft till sitt förfogande har alltså fullväl räckt till. Även »en 50 à 55 årig påve» bör kunna ha gjort färden utan att ha utsatts för »ett kraftprov».

De 5 à 6 dagarna är vunna från utgångspunkten att dateringen i ett påvligt privilegium anger den ort där påven verkligen befann sig dateringsdagen. Denna tolkning av dateringen är som nogsammt bekant, omtvistlig och osäker. Två av urkundsforskningens främste: Mabillon och Ficker, förfäktade en helt avvikande ståndpunkt. Enligt dem anger dateringen (Datum Parisius per manum etc.) inte påvens itinerarium, utan den ort där kansliet befann sig då det privilegium som dateringen gäller, förelåg färdigställt och överlämnades åt mottagaren eller hans ombud. Skulle denna tolkning vara riktig, kan den tid Alexander III haft att förfoga över för sin färd till Compiègne ha varit betydligt längre.

Som en inte mindre avgörande huvudinvändning mot att brevfragmentets dominus Petrus är påven Alexander III står för professor Walberg vad han kallar »prestigefrågan». Förefaller det verkligen antagligt, frågar han, att påven skulle ha samtyckt till att i egen person, åtföljd av endast en kardinal, resa från Paris till Compiègne för att sammanträffa med en ärkebiskop? »Mig förefaller det åtminstone», svarar han, »lindrigt sagt otroligt att en påve med gregorianska tendenser, summus pontifex, sankt Peters efterträdare och Christi ståthållare på jorden, vars fot kejsare och konungar plögade kyssa, när de inte bekämpade honom med vapen i hand, skulle ha nedlåtitt sig till att visa ett sådant tillmötesgående — bokstavligen talat — som professor Weibull antar, mot en ärkebiskop, även om denne kom i den tyske kejsarens ärende och var överbringare av ett än aldrig så viktigt budskap».

Orden är många och stora. Är de verkligen behövliga?

I all diplomati gäller det att upprätthålla skenet, och ingen lär väl ha fallit eller falla på tanken att en påve som Alexander III inför öppen ridå skulle ha rest en ärkebiskop till mötes. Men när ridån är fälld sker det mångahanda som inte kommer fram i rampluset. Striden mellan påve- och kejsarmakt hade våren 1165 nått en avgörande punkt. Fredrik Barbarossa underhandlade med England och Frankrike, dessa inbördes, Alexander III med dem båda, och en förhandling stod nu också för dörren mellan honom och kejsaren. Allt var svept i den största hemlighetsfullhet. Den ena parten visste inget eller föga om den andra. I början av april bröt Alexander III upp från Sens. Ena vägen kan ha följt gick över Senlis. Till Compiègne var knappa tre timmar från Senlis. I Compiègne var Fredrik Barbarossas utsändning, ärkebiskopen av Magdeburg. Omärkligt gick det att komma

dit. Det gällde för Alexander personligen det äntliga erkännandet av hans papat; därutöver freden i världen. Det är så långt ifrån otroligt att han gjort en avstickare till Compiègne att det tvärtom får anses som raka motsatsen. I varje fall är professor Walbergs argumentering inte heller här i stånd att rubba resultatet av min undersökning.

För professor Walberg står det fast att dominus Petrus är — dominus Petrus. Och han slutar sitt inlägg med en teori om denne. Dominus Petrus antas av honom vara en kardinal. Detta är utgångspunkten. Och han upplyser i detta sammanhang att inte mindre än ett halft dussin kardinaler bar namnet Petrus under Alexander III:s papat. Vilken alltså av dessa? Han stannar vid Petrus de Bono, till en början kardinaldiakon av St. Maria in Aquiro, senare kardinalpresbyter av St. Susanna.

Varför just denne? Grunden är en: kardinal Petrus de Bono var samtidigt med ärkebiskop Absalons legation till Alexander III i Venedig 1177. Professor Walberg tillägger: ingenting talar, så vitt jag vet, emot att Petrus de Bono även var med under Alexander III:s vistelse i Tusculanum 1178—1179 och menar det vara antagligt att han också har kunnat delta i färden till Compiègne i april 1165. Detta senare trots det att Petrus de Bono först är omtalad som kardinal 18. mars 1166. Ty »utan tvivel», heter det, »kan han ha varit kardinal ett år tidigare ... För övrigt kan han eventuellt före utnämningen till kardinal i egenkap av betrodd klerk hos Alexander ha haft i uppdrag att jemte kardinalbiskop Bernard sköta underhandlingarna med ärkebiskop Wichmann».

Professor Walberg anser inte sin teori för säker. Men han hoppas att den skall finnas tänkvärd eller rent av sannolik.

Lauritz Weibull.